ACADEMIA ROMÂNĂ

CARPAȚII

IN

LUPTELE DINTRE ROMÂNI ȘI UNGURI

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

CU 3 FIGURI IN TEXT.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXVIII.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Co., C. SFETEA, PAVEL SURU
LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ.
VIENA
GEROLD & COMP.
1915.
1398.

Prețul 30 bani.

www.dacoromanica.ro

Analele Societăţii Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878. L. B.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I—X. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1879—1888.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . . . 2.—
Tom. XI—XX. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1888—1898.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 . . . . . 2.—
Tom. XXI—XXX.—Desbaterile şi Memoriile Academiei în 1898—1908.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 . . . . . 2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 . . . . . 5.—
» *XXXI.*—*Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 10.—
» *XXXII.* — Desbaterile Academiei în 1909—1910 . . . . . 5.—
» *XXXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 14.—
» *XXXIII.*— Desbaterile Academiei în 1910—1911 . . . . . 4.—
» *XXXIII.*— *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 12.—
Francisc Rákóczy al II-lea, învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi Românii, de *N. Iorga* . . . . . —,
Un călător italian în Turcia şi Moldova în timpul războiului cu Polonia, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Două documente privitoare la revolta boierilor din ţara Făgăraşului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău, 1508—1510, de *Ioan Puşcariu* . . . . . —,20
Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi ţerile noastre, de *N. Iorga* . 1.—
Câtevă note despre cronicele şi tradiţia noastră istorică, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei şi Moruzeştii, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Răscoala Seimenilor în potriva lui Mateiu Basarab, de *N. Iorga* . —,30
Cevă despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789—1791, de *N. Iorga.* 1.—
Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterii României, de *D. A. Sturdza:*
—— —— I. Tratatul de Paris din 30 Martie 1856 . . . . . —,40
—— —— II. Anul 1856 1,20
—— —— III. Anul 1857 1,60
—— —— IV. Lucrările Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti. 1,60
—— —— V. Anul 1858. Căimăcămia din Moldova Ştefan Catargiu, Vasile Sturdza, Anastasie Panu . . . . . 1.—
Partea Românilor din Ardeal şi Ungaria în cultura românească (influenţe şi conflicte), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Munţii Tămaş şi Tămăşel, de *Ioan Puşcariu* . . . . . —,20
Dinastia lui Radu Negru Vodă în Ungro-Vlahia (Valahia Mare) şi Dinastia Basarabilor în Oltenia (Valahia Mică) şi în Valahia Mare, de *Dr. Atanasie M. Marienescu* . . . . . 1.—
Tom. XXXIV.—Desbaterile Academiei în 1911—1912. . . . . 4.—
» *XXXIV.*—*Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 20.—
Breasla Blănarilor din Botoşani, Catastihul şi actele ei, de *N. Iorga.* —,50
Pagini din istoria culturală: I. Privilegiul din 1815 al Târgului-Frumos. — II. Din vieaţa moşnenilor vieri ai ţinutului Săcuienilor, de *N. Iorga* . . . . . 1.—
Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterii României, de *Dimitrie A. Sturdza:*
—— —— VI. Anul 1858. Adunarea electivă din Iaşi . . . . . 1.—
—— —— VII. Anul 1858. Căimăcămia din Valahia Emanoil Băleanu. Ioan Manu şi Ioan A. Filipescu şi influenţa precumpănitoare a Adunării Elective din Iaşi asupra Adunării Elective din Bucureşti 1,60
Turburări revoluţionare în Ţara-Românească între anii 1840—1843, de *Ioan C. Filitti* . . . . . 1.—
Contribuţii la istoria bisericii noastre: I. Despre Mânăstirea Neamţului. — II. Bălineşti, de *N. Iorga* . . . . . —,40
O scrisoare din 1679 a Mitropolitului Dosofteiu, de *I. Bogdan.* . —,50
Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911, de *Vasile Pârvan* . . . . . 5.—
Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorinţelor rostite de Divanurile ad-hoc în 7/19 şi 9/21 Octomvrie 1857, de *Dimitrie A. Sturdza,* I, II, III 1.90
Nicolae Kretzulescu, 1812—1900—1912, de *A. D. Xenopol.* . . . . —,20
Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor — după Catalogul lui din 1847, — de *N. Iorga* . . . . . —,60
Politica Austriei faţă de Unire. — I. Inainte de Conferinţele din Paris, de *N. Iorga* . . . . . — 30

www.dacoromanica.ro

CARPAȚII IN LUPTELE DINTRE ROMÂNI ȘI UNGURI

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 11 Septemvrie 1915.

Problemele militare nu capătă dela cunoașterea trecutului tot ce trebue pentru a le luminà; o mare parte din lămuriri le poate da numai tehnica, schimbată, a momentului; împrejurări naționale și politice înrâuresc și ele din destul. Dar imutabilitatea aproape absolută a împrejurărilor geografice—căci ce puțin poate face omul pentru a le corectà în folosul său! — are totuș o largă parte în opera de înțelegere a condițiilor în cari din nou se prezentă întrebarea. Și astfel e adevărată spusa lui Miron Costin că «letopisețele nu sunt să le cetească omul, să știe numai ce au fost în vremile trecute, ci mai mult să hie de învățătură, ce este bine și ce este rău, și de ce să se ferească și ce va urmà fiecine (1)».

Am crezut astfel că nu e fără folos să amintesc împrejurările în cari pasurile Carpaților au văzut trecând oștire din sus către noi și dela noi în sus.

Să urmărim desfășurarea istorică.

I.

Cea dintâi luptă pomenită de izvoare între Români și Unguri în Carpați, e aceea dela 1272—6 (2), în care Litovoiu, Voevodul Jiiurilor, care domnià încă dela 1240 și erà deci o venerabilă personali-

(1) Ed. Kogălniceanu, p. 360.

(2) Regele Ladislas Cumanul, subt care, în minoritatea lui, izvorul spune că s'a dat lupta, începe a domnì la 1272, iar în 1276 Hațegul lui Litovoiu aveà acum un conte «regal». V. mai departe.

www.dacoromanica.ro

tate istorică, fu bătut și ucis, ajungând în prinsoare fratele său Bărbat. Despre această ciocnire nu ni se vorbește decât în unele diplome de răsplătire acordate de regele Ungariei acelui care a condus pe biruitori. Voevodatul lui Litovoiu cuprindeà, cum se vede din actul regal dela 1241 (1), și țara Hațegului. Ca motiv al războiului pornit contra lui se pomenește neplata sumei de argint pe care acelaș act o arată ca fiind datoria lui încă dela început. Aceasta n'ajunge de sigur.

A fost o încercare din partea Ungariei contra părților oltene, cari-și păstraseră neatârnarea de dânsa? Nu credem. Ori o luptă a Ungurilor pentru a-și însuși Hațegul, unde cu adevărat găsim la 1276 un «conte», ceeace înseamnă un Voevod al regelui, pe Petru, după luptă (2)?

Starea regatului nu erà însă, în acel moment, așà încât să îndreptățească o astfel de ofensivă. Ardealul se află în plină revoltă, la care se împărtășiau și Sașii; biserica episcopală din Alba-Iulia arse (3). Maramurășul, «partea dintre Tisa și Ardeal», erà în plină răscoală, ca și Zipsul, subt un Lorand fiul lui «March» sau «Mark» și subt un Ban «Gylnich» (4). Un Dorman unit cu Bulgarii se luptă pentru neatârnare, de bună seamă în părțile Severinului (5). Zilele când, așezat în cetatea ardeleană, Ștefan cel Tânăr, cârmuitor autonom al Ungariei răsăritene, se ajută cu puterile românești de dincoace ca să se lupte de două ori, până la Plevna, cu Bulgarii cari prădaseră în părțile Severinului (6), trecuseră.

E sigur, pe de altă parte, că Litovoiu nu atacase părți supuse regelui în Ardeal, dincolo de Hațegul său. Diplomele din 1285 spun lămurit că e vorba de «o parte a regatului nostru dincolo *(ultra)* de Alpi», de Carpați. A fost deci o luptă pentru părțile severinene,

(1) Zimmerman-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 74.

(2) Hurmuzaki, I, p. 410, no. CCCXXIX. El trebue să fie contele Petru fiul lui «Dorogh», care avuse, înainte de năvălirea Tatarilor, moșie la Székelyhid, Podul Secuiului, pe care i-o luară contele Paul, probabil acela care erà atunci Ban al Severinului — luptă și la Vidin — și care ne apare ca Român, căci are ca fii pe contele Ștefan, pe Gherghin («Gereg[illegible]») și pe Nicolae Voevod (cetește *ibid.*, p. 413, no. CCCXXXIV: «Nicolaum scilicet Voevodam», iar nu «Nicolaum scilicet, Vaenodam»). Aș admite și identitatea lui cu acel conte Petru, zis «Pirus», căruia Lorand îi dă o parte dintr'o moșie a sa la 1288 (*ibid.*, pp. 483—4, no. CCCLXXXIX).

(3) *Ibid.*, p. 412, no. CCCXXII.

(4) *Ibid.*, p. 454, «Bana», nu «Bana». Fratele lui Lorand, Grigore, fu decapitat.

(5) *Ibid.*, p. 455.

(6) *Ibid.*, p. 348.

www.dacoromanica.ro

o tendință de întregire a Olteniei românești. Litovoiu fu prins de un magistru Gheorghe fiul lui Simon, vestit ostaș, care aveà și un frate cu numele de «Boxa» (Bocșa) și căpătà moșii în părțile Bistrei, Toplei, Crișului, Lăpușului, fiind el însuș din regiunile, curat românești, ale Târnavelor. Voevodul pierì în luptă; dintre frații lui, Bărbat — cf. Râul-lui-Bărbat, în părțile hățegane — fu prins și se răscumpără cu mulți bani, având deci o țară întinsă. Apoi acesta se întoarse la frații și la domnia sa. Hațegul fu luat, dar de moștenirea lui Litovoiu nu se atinse regele (1). Așà fiind, am crede mai curând că avem a face cu simpla ispravă fericită a unei cete năvălitoare, și anume *în părțile hățegane, fără a se trece munții*, fără a se face o adevărată expediție, care, fiind biruitoare, ar fi avut alte urmări pentru Voevodatul Jiiurilor (2).

In curând și acest Voevodat, ca și acel din Argeș, erà al dinastiei, mai puternice, a lui Seneslav de dincoace de Olt, care va fi stăpânit, mai de mult, și acel județ al Vâlcii, numit așà după un vechiu jude Vâlcea, ce nu aparținuse posesiunilor lui Litovoiu.

Angevinii așezați în Ungaria la începutul veacului al XIV-lea, hrăniți de mari speranțe și dornici de strălucite isprăvi cavalerești după moda franceză, încercară însă de fapt, după o înfrângere de către Sârbi a lui Vodă Basarab din Argeș, care apărase neatârnarea Țarului înrudit al Bulgariei, o mare luptă de supunere a «Transalpinei». E expediția din 1330 a lui Carol-Robert. Erà vorba de o cucerire și se aduceà un pretendent (3).

Fiind cea dintâi trecere a Carpaților contra noastră, ne oprim mai mult asupra ei.

Incă înainte de 1324 Severinul nu mai erà al regelui, care pierdù, un moment, și Mehadia, pe care o luase pentru sine însuș un Ioan fiul Banului Tudor, Român din aceste părți. Trebuise o

(1) *Ibid.*, p. 454 și urm. Și numele de Litovoiu aici se întâmpină. Adăugim la alte mențiuni (și balcanice) aceea a lui Litovoiu de Clopotiva, în părțile Hațegului, la sfârșitul veacului al XIV-lea (Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj 1913, p. 184: «Lithinoya» «Lithivoya»). — Cf. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, pp. 144—5.

(2) Semnalăm și oarecare lipsă — dela 1289 la 1291, apoi, îndată după aceasta, până la 1330 — a Banului de Severin. Și la o dată și la alta, apare Laurențiu, dintr'un neam românesc și el.

(3) *Istoria armatei*, I, pp. 84—5.

www.dacoromanica.ro

expediție anume a lui Carol-Robert pentru a recâștigà măcar această cetate. Și, în diploma care vorbește de aceste lucruri, se semnalează negociații cu Basarab, Domnul Țerii-Românești (1). Și s'ar puteà pune în legătură acest fapt cu încercarea, contemporană, a lui «Moise fiul lui Moise» de a «ocupà Ardealul», până ce și «oștile regale fură bătute lângă Ciceu (2). Moise, fiul unui mare demnitar ardelean omonim, fusese în 1311 Mare-Păharnic al Ungariei și comite de Bistrița (3).

La 1330 cronica Ungariei pune întâiu cucerirea Severinului, unde se așează ca Ban prendentul Dionisie și apoi o expediție către capitala Voevodului, probabil încă Argeș, *și adecă nu Curtea din vale, ci cetatea, din munte.* Unii cred — cum par a spune și izvoarele — că s'ar fi făcut drumul dela Severin la aceastălaltă cetate, dealungul Olteniei și cu trecerea Oltului (4). Mănținem părerea exprimată în *Istoria Armatei* (5), că *expediția asupra Argeșului e deosebită de aceea care s'a făcut, cu alte trupe, asupra Severinului.* Neputându-se trece prin massivul argeșean, se va fi întrebuințat pentru întâiaș dată trecătoarea largă a Branului. Dar, dacă izbânda dela Severin aduse cucerirea tuturor județelor oltene, nu s'ar fi putut ca expediția să plece de aici? «Printre munți și păduri» e intrarea, spun însă izvoarele narative ungurești. Deci expediția contra Severinului ni se pare și acum a fi mai târzie: Dionisie, mângâiat cu Banatul oltean, nu apare, de altfel, aici decât în 1335 (6).

Erà vorba «să se scoată de barbă din bârlogul său ciobanul valah». El ar fi făcut oferte de supunere, și de aceea s'ar fi retras regele. Așà spuneà el Papei: că a pornit asupra Tătarilor, că a câștigat un triumf glorios, «înainte de a fi jertfa trădării (7)». Amintim însă că el voià dela început, cum spune cronica ungurească, în toate versiunile ei, înlocuirea Domnului printr'un simplu vasal. Și aceeaș cronică adaugă că regele a flămânzit în acele pustiuri și a pierdut

(1) Hunfalvy, *Az Oláhok története*, I, p. 431, citată întâiu la Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, I, pp. 35—6.

(2) Hurmuzaki, I, pp. 589—90, no. CCCLXV.

(3) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 300, no. 326. Pentru cedarea Ciceului, ținut pentru «fiii Voevodului Ladislau», către rege în 1321, Șincai, I, p. 475 și urm.

(4) Drăgălina, *o. c.*, după Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 78 și urm. D-sa îl face, pe baza unei mărturii, din al XVI-lea veac, a lui Strykowskyi, să ajungă până la Gherghița, unde ar fi fost învins.

(5) Vălenii-de-Munte, I, 1910, p. 85.

(6) Hurmuzaki, I, p. 633, No. DVII.

(7) *Ibid.*, I, p. 617. Cf. și pp. 615—6.

www.dacoromanica.ro

calea. De aceea, el face oferte, pe cari «ciobanul» se face a le primi. La întors însă, Carol-Robert cade «într'un loc păduros», «strâns și întunecat» *(condenso et obscuro)*, pe un «drum șerpuitor»

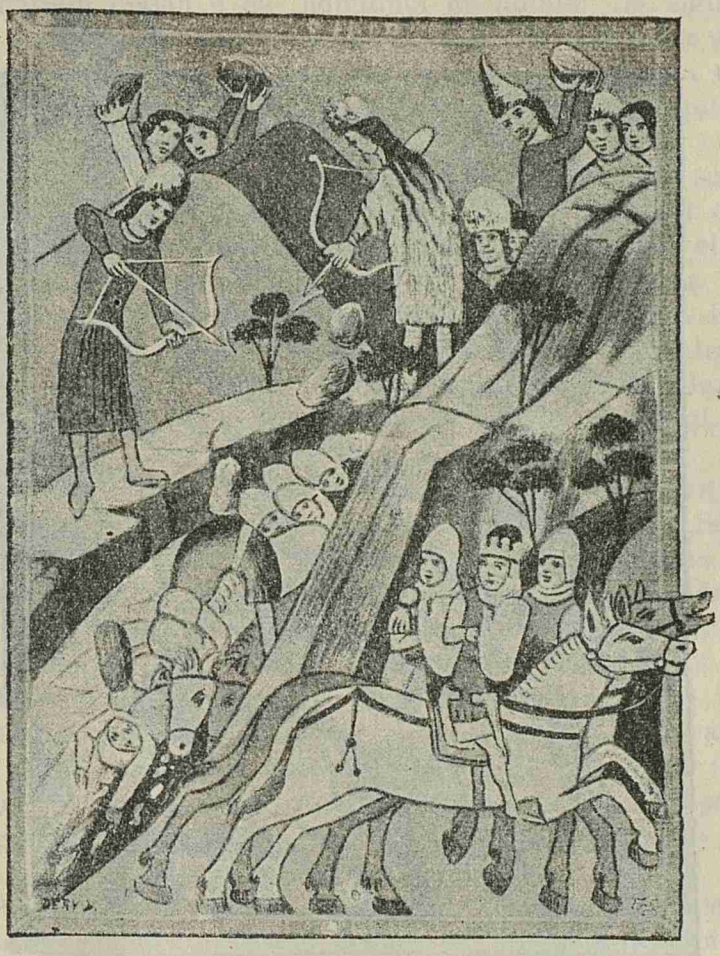

între prăpăstii, și tăiat, la ieșirea mai lesnicioasă, cu tranșee («indagines») (1). Martorul ocular compară capcana cu «o corabie strantă». Intre 9 și 12 Noemvrie aici oastea a fost distrusă cu săgeți și cu bolovani rostogoliți. Ieșirea erà cu neputință: dușmanii se clătinau «ca pruncii în leagăn» sau «ca papura lacului». Coborându-se în adânc,

(1) Cf. și în diplomele regale: «indaginum densitate» (*ibid.*, p. 623, no. CCCCXCVII), «loci indaginibus firmis stipati» (p. 633).

www.dacoromanica.ro

Românii tocară în cap cu «măciucile de lemn» pe învinși. Prada fu imensă, numărul celor ce pieriră foarte mare și calitatea lor deosebită: regele însuș își pierdù pecetea (1).

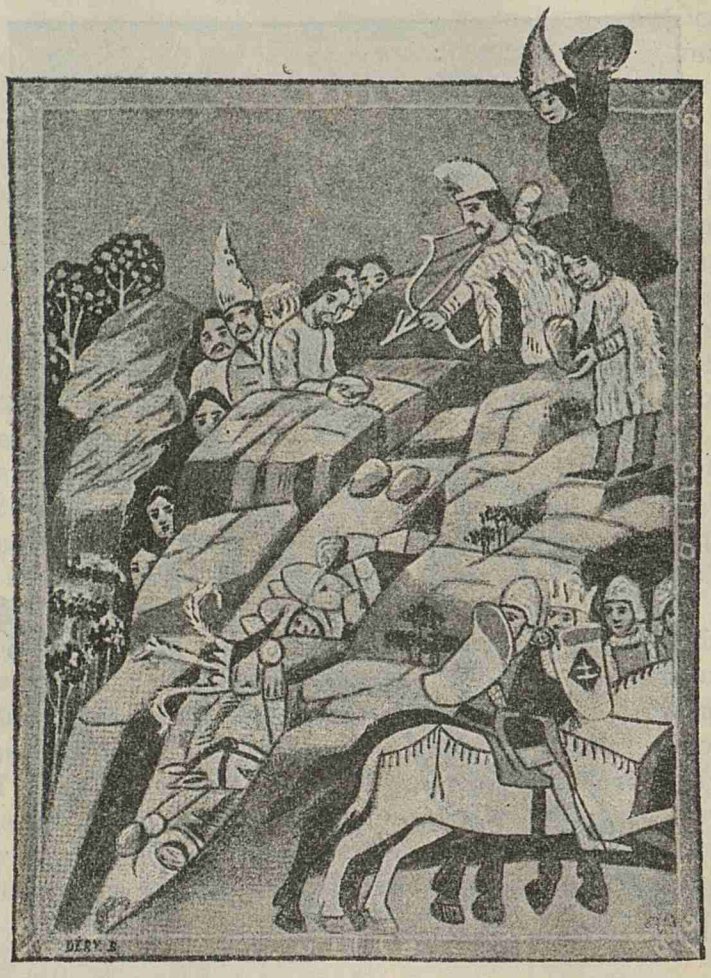

Miniaturi contemporane ni-au păstrat din fericire înfățișarea luptelor. Ostașii lui Basarab sunt simpli țărani, cu lungi căciuli de oaie, cu sumanul pe umeri, cu iții strânși pe picior. Trag cu arcele, și pletele negre lungi, despărțite în șuvițe, flutură în vânt (2).

(1) Iorga, *Istoria armatei*, I, p. 84—7. Cf. Hurmuzaki, I, pp. 625, 627, no. CCCCXCIX; pp. 629, 632, 633, 636, 638, no. DX.

(2) După *Chronicon pictum*, în Istoria jubilară a Ungariei, II, p. 103 și 104.

www.dacoromanica.ro

Ca loc al luptei am dat Posada, singurul cazan de munte ca acesta pe drumul ce duce dela Câmpulung la Bran: aici, de altminterea, erau să fie sdrobite, exact așà, peste puțin timp, alte oști, ale regelui unguresc Sigismund. *O întoarcere* a regelui ungur tot pe calea Banatului oltean e cu neputință de admis: de sigur că din preajma Argeșului el căută un drum larg, cel mai sigur și cel mai scurt, către țerile sale. Că apoi el s'a dus la Timișoara nu dovedește nimic: din această localitate el făcuse a doua capitală a sa.

A doua năvălire ungurească se petrece subt Vladislav sau Vlaicu, nepotul de fiu al lui Basarab, în 1369. Ostașii munteni ocupaseră Vidinul, cucerit de regele Ludovic, pentru a face din el capitala unui nou Banat. Severinul ajunsese de câtva timp iarăș în stăpânirea Românilor (1), și se vor da acuma lupte în contra Românilor înarmați cu arce, de Ungurii lui Nicolae de Gara, pentru recâștigarea orașului. Până atunci însă eră închisă această cale, care, de altfel, nu duceà la reședințele obișnuite ale dușmanului, Argeșul, Câmpulungul.

Se încearcă deci, pentru năvălirea în țară, *pasurile din Secuime.* Pe aici, pe la Buzău, trece Voevodul ardelean Nicolae. Se coboară până la linia Ialomiței. La vadul ei, pe lângă greutatea locurilor, năvălitorii întâmpină măsuri de apărare din partea Românilor. Dela început chiar «fortărețe» și șanțuri făcute de dânșii. Dușmanul înaintează totuș: spre Târgoviște, de sigur. Mai jos, dar tot într'o regiune de «păduri și munți, pe la Finta, credem, unde întâlnim o împotrivire contra Turcilor poate și la 1433, apoi contra Moldovenilor la 1653, o a doua linie de apărare e organizată. Și aici s'au făcut tranșee *(indagines)*, întărite cu «împletituri de spini». La un pas îngust, în apropierea căruia erau «locuri lutoase și băltoase», închise și acestea cu șanț, din toate părțile se aruncă țăranii, pe când Dragomir «pârcălabul de Curte», Vornicul lui Vlaicu, atacă în fruntea ostașilor. Oastea regală fu cu totul sdrobită, pierind

(1) După listele lui Pesty Frigyes (și la Drăgălina sfârșitul volumului II), Bani de Severin, după Dionisie, zis Széchy, de Losoncz ar fi, numai la 1342, fiii săi Ștefan și Nicolae, cari merg cu regele Ludovic în expediția napoletană, fără a se dovedi că *erau Bani de fapt*, și nu că păstrau numai drepturi de moștenire. Suspecți mai par și Dionisie Bubek (1356—9) și Ladislau Koroghy, împreună cu Konya Szecsényi (1364—5), din aceeaș listă, V. și D. Onciul, în *Convorbirile literare*, anul 1902, p. 48 și urm. Doar Bani de Severin apar și în 1390—5, când știm că Mircea aveà Banatul. E cu putință și o dedublare a Banatului, o parte rămâind Ungurilor, dar cetatea fiind acum domnească.

www.dacoromanica.ro

însuși Vicevoevodul și, împreună cu el, castelanul de Cetatea-de-Baltă (1).

La împăcare Severinul fu restituit Românilor, unde Banul ungur — Ioan Treutul — apare numai la 1376, către sfârșitul Domniei lui Vladislav, și aceștia-l vor fi întărit. In schimb, *ca rezultat a două ofensive, absolut nenorocite, terminate prin totala distrugere a oștilor de invazie*, Ludovic e silit a clădi la Turnu-Roșu cetatea Landskrone, iar la Bran cetatea Törzburg (2). Brașovenii se îndatoriau la 1377 să taie pădurea «în lung și în lat», să scoată rădăcinile, să aplaneze terenul, să dea lemnul, piatra și cimentul, adăogând și meșteri din mijlocul lor (1). Astfel nădăjduia regele ca «Tara-Românească să ajungă în mâinile lui (3)». Dar, spune Șincai, «au murit cu nădejdea, ca și ceialalți Crai ungurești (4)».

In schimb, Dan, al doilea urmaș al lui Vlaicu, despoiat de Severin, intră în Banat cu o puternică oștire (5) și-și întregește stăpânirea în această regiune.

Știm apoi și lupte ale aceluiaș rege pentru recăpătarea Moldovei. Ele par a nu fi avut însă nici o însemnătate. Oricum, nu împiedecară câtuș de puțin «provincia» despărțită a «Voevodului rebel» Bogdan de a se întinde răpede și până la Nistru și Mare.

Politica de invazie, de tendințe cuceritoare a Ungurilor ține cât și era celor doi Angevini. Ea nu dă decât două dezastre.

Luptele interne dintre Dan și fratele său Mircea par să fi îngăduit Ungurilor a se așeză din nou în Severin, unde stau până la 1390 (6). Dar nici o încercare de stăpânire, nici o revendicație de posesiune nu se mai pomenește dincoace de Carpați. *Din potrivă, începe vremea luptelor comune contra Turcilor*, și, dacă trupe ungurești intră în Țara-Românească, ele au misiune de a da ajutor Domnilor ce se străduesc pentru ocrotirea creștinătății.

(1) După același izvor unguresc, *Istoria armatei*, I, pp. 88–9.

(2) V. și Iorga, *Istoria Comerțului*, I, Vălenii-de-Munte, 1915, pp. 54—5.

(3) Zimmermann-Werner-Müller, II, pp. 479–81, no. 1085.

(4 I, p. 548.

(5) Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria până la mișcarea lui Horia*, București, 1915, p. 84 Cf. Drăgălina, *o. c.*, pp. 46—7 (după Pesty).

(6) Listele lui Pesty, citate, și la Drăgălina, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

II.

Astfel la 1395, după ce Mircea, bătut la Rovine, urmărit până la Argeș, de avangarda otomană, trecuse la Brașov pentru a cere ajutor, se trimit cete ardelene cu comandanți cunoscători, Ștefan de Losoncz, fost Ban de Severin, înainte ca să se fi dat cetatea în mâinile Domnului muntean, și Ștefan Bebek, fiul poate al acelui Dionisie care și el purtase acest titlu severinean (1). Mircea le făcù lor și altora toate înlesnirile de trecere prin părțile cari ascultau de dânsul. Și tot așà făcù și cu însuș regele Sigismund, care, pe linia Oltului, ajunse la Turnu, «Nicopolul cel Mic», ocupat de Turci (2). «Craiul» străbătù muntele prin Brașov și Bran, unde erà la sfârșitul lui Iunie 1395—*al treilea rege ungur care călcà pe pământ românesc*—, iar la 6 Iulie el dădeà un act de lângă «satul ce se zice Câmpulung» (3). Pentru un prieten pasul nu mai erà periculos, și cetatea Branului păzeà trecătoarea.

Dar, la întoarcere, Domnul pus de Turci în locul lui Mircea, Vlad Vodă, pregătì regelui o lovitură ca aceea care în 1330 îi reușise înaintașului său Basarab. Scenele dela Posada se repetară, și Sigismund nu uità această lovitură (4). Indată ce erà deci un dușman în Țara-Românească, oștile Ungariei nu puteau ieși fără a-și plătì tributul de jertfe în muntele fatal. Documente regale descriu lupta. Intâlnim «pe vârfurile munților, ziși obișnuit Posada (*cacumina vlgo Pozzata dicta)* «tranșee strânse» (*indagines stricti*) și «poteci bătute cu trestie multă» (*semitis non modica arundine compressis*), iar în jur, «din păduri dese și întunecate», din «peșteri și găurile munților», «mulțimea de Valahi cu săgeți otrăvite și înveninate». Pierderile Ungurilor fură foarte mari, și abià putù să scape vitejia lui Nicolae de Gara persoana regelui.

Carpații mai puseseră în cursul anului precedent, 1394, o piedică însemnată ambiției lui Sigismund. El se hotărîse, la sfârșitul acelui an, să atace pe Domnul Moldovei Ștefan, «al Valahiei celei mici»,

(1) Hurmuzaki, XV, pp. 1821—2, no. II.

(2) *Chilia și Cetatea albă*, p. 66 Data trebue îndreptată cum se arată mai jos, în text.

(3) Zimmermann-Werner-Müller, III, pp. 152—3.

(4) Hurmuzaki, I², pp. 394 și urm., 456 și urm., 475 și urm. Atacul a fost atribuit mai târziu (1408) lui Mircea însuș.

www.dacoromanica.ro

«minoris Volachiae» (1), care se dăduse de partea cumnatului și rivalului său Vladislav, regele Poloniei. Atacul ținteà spre însuș «sălașul sau casa de reședință» (*circa larem seu domum propriae residentiae*) a lui Ștefan, deci Hârlăul. Pare că nu se luă calea peste muntele Suhardului, pe unde trecuseră și descălecătorii țerii, cu o jumătate de veac în urmă, ci pe la Brașov, deci pe la Oituz, căci darurile se împart larg orașului și nobililor vecini (2); în Septemvrie 1394, regele se află lângă râul «Nyaragh» în cursul expediției sale (3), iar în primăvara următoare-l găsim la Brașov, poate fără să se fi întors la reședința sa. Moldovenii se împotriviră cu înviersunare, și un act al regelui înseamnă iarăș că pe lângă greutățile muntelui erau și «întăriturile dese», *indagines densae*, ale apărătorilor. Trebuì ca Ștefan de Kanisza, cu Secuii, să-și rupă drum pentru ca însuș regele și arhiepiscopul Ioan să poată trece. Voevodul dădù scrisori de jurământ cu făgăduială de daruri în bani, din timp în timp, dar expediția lui Sigismund nu-l scoase din Domnie, și încă mai puțin fu în stare a face din Moldova o provincie a Ungariei (4).

Pe când Sigismund pierdeà la Nicopol, în Septemvrie 1396, marea luptă a creștinătății contra Turcilor, se făcù în acest an *a patra năvălire ungurească în Muntenia*, contra lui Vlad, Domnul Turcilor. Ea erà de nevoie pentru ca trupele ardelene să alerge la Dunăre în ajutorul regelui. Privilegiul pentru Voevodul Ardealului Stibor nu ne spune care e «acealaltă cale» (*reliqua via*) pe care a venit acesta asupra Domnului dușman : undevà s'a dat o luptă, Vlad însuș ieșì împotriva comandantului dușman : un duel de vitejie, din care ieșì rănit. Ardelenii trecură spre Nicopol, pentru a luà parte la înfrângerea și la fuga creștinilor. Dar Vlad rămăsese: o nouă expediție a lui Stibor îl strânse în cetatea Dâmboviței, la București, și-l păzì—cum mai târziu Ștefan cel Mare va păzì pe Radu cel Frumos, care totuș putù fugì—până la capitulare, «cu soția și familia întreagă»(5).

Ar fi succese foarte mari. De fapt, Stibor a trecut în 1396, Vlad a fost rănit și, la 1397, închis în cetatea sa de Scaun (Mircea stăteà însă mai mult în Argeș), prins și adus în fața lui Sigismund. Dar

(1) Zimmermann-Werner-Müller, III, p. 118.
(2) *Ibid*, pp. 118, 133, 161, 176.
(3) *Ibid.*, pp. 107-8, no. 1330.
(4) Hurmuzaki, I², pp. 383, 412.
(5) *Ibid.*, XV, pp. 1824–5.

www.dacoromanica.ro

actul de donație nu spune un lucru, care *acesta* e cel de căpetenie. Aici e numai povestea ajutorului dat de Voevodul ardelean lui Mircea, *care-și recâștigă astfel Domnia* (1). In asemenea împrejurări, alături de stăpânul legiuit al țerii, se putură căpătă în 1396-7, ca și în 1395, de către Unguri biruințe cari altfel erau — dovadă dezastrele trecute — imposibile. De sigur și data aceasta tot Branul a fost trecătoare.

De aici înainte nimic nu turbură legăturile dintre Mircea și vecinul său ungur, cu care, în Noemvrie 1406, se întâlnește solemn la Severin (2). Erà acum, nu *Ban* de Severin, ca Vlaicu, înaintașul său, deci *demnitar al Coroanei Ungariei*, ci «domn al Banatului de Severin»—în acte latine ulterioare însă: «comes», niciodată «Banus»— și, iarăș, el nu erà în situația înaintașului de a vorbì de «grația» regelui prin care stăpânește unele teritorii ale sale, și nici de a invocà pe sfinții tutelari ai Coroanei ungurești. Din actul dat în mânăstirea Tismana, la 23 Noemvrie, însemnând cu mândrie și scopul călătoriei sale, care e «a se întâlnì cu Craiul în Severin», se vede că «județul Jiiului», unde așezase ca «județ» pe jupânul Bratul, erà deosebit de acel Banat (3). Și vom atrage atenția asupra altui fapt: pe când Ardealul erà încredințat unei rude a Domnilor munteni, Ioan de Dobăca, Dobăcescul, se creà, dându-i-se și veniturile ocnelor ardelene, un nou comitat, de Timișoara, pentru condotierul italian Pippo Spano, care se întâmpină în această calitate la 1406 (4). Acest comitat se păstrează și mai departe, în tot cursul domniei lui Mircea, și el pare să arăte că, renunțându-se de fapt, la Severin—deși «demnitatea Banatului» se arătà în acte ca «vacantă»,— se întemeià o altă putere defensivă la acest hotar al regatului, precum înainte de aceasta, sub Ludovic, Banatul de Vidin părea chemat să îndeplinească această funcțiune militară.

Pe de altă parte, în Bran, unde Ludovic își pusese «briganzii», balistarii englezi (5), Mircea și Mihail izbutiseră a-și introduce cu voia

(1) El ajunse *astfel* la Nicopol și, întors în țară, chemă pe Stibor pentru a isprăvì cu Vlad.

(2) După Pesty (la Drăgălina, *l. c.*, p. 55) Mircea ar fi ajutat răscoala ardeleană a lui Ștefan Laczkovics.

(3) Venelin, Влахобългарскаѫ грамоть, pp. 22—3; traducere în Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 97.

(4) Zimmermann-Werner-Müller, III, p. 414, no. 1572. Pippo își pune Italieni de-ai lui în Ardeal, ca Pero, cămăraș de Turda; *ibid.*, p. 522, no. 1673; p. 537, no. 1686.

(5) Cronica Ungariei citată mai sus.

www.dacoromanica.ro

lui Sigismund, se pare, pârcălabii, și numai după moartea Voevodului, în 1419, erà vorba ca ostașii lui Mihail, contele Secuilor, să înloceuască pe ai Țerii-Românești (1).

Dacă lui Mihail, fiul, coregentul și, dela 1418, urmașul lui Mircea, i se luă Branul în anul următor după începerea Domniei sale ca singur stăpânitor, Severinul rămâne tot al Țerii-Românești. Dar o luptă internă, o intervenție turcească dau iarăș prilej, în 1420, la o năvălire ungurească, — *a șasea.*

Dan, vărul lui Mihail, intrase în țară cu un puternic ajutor turcesc. Se trimete atunci, într'un moment când regele însuș aveà altcevà de lucru, în alte părți, acel Voevod ardelean care fusese mult timp Ban de Severin și care, la 1395, întrase cel dintâiu în Țara-Românească pentru a da ajutor lui Mircea contra altui «Domn dela Turci», Vlad. Ștefan de Losoncz erà pe cale la 24 Iulie 1420; lagărul său erà lângă Sebeș (2), ceeace pare a însemnà Caransebeșul bănățean. Prin aceste părți se va fi dat și lupta: pieriră și Mihail și Voevodul Ardealului (3). Turcii trecură atunci, după fugari, pasul Branului și prădară împrejurimile Brașovului și alte sate de hotar: Hârmanul, Simpietrul, Bodul, Cisnădia, Ghimbavul și Vâlcanul (4), cum făcuseră înaintașii lor după lupta dela Rovine și cucerirea Argeșului, la sfârșitul anului 1394.

Acest Dan, care biruì pe Turci în 1423 (5), erà să ajungă însă auxiliarul de căpetenie al lui Pippo de Ozora contra Turcilor, cuceritorul Silistrei și altor cetăți turcești de pe malul drept al Dunării. Atacat la rândul său de Turci, cari aduc pe Radu Vodă Pleșuvul, și el trebue să se îndrepte către Sigismund, care, data aceasta, vine singur, în 1427. *E a șaptea năvălire ungurească la noi.*

O provoacă iarăș discordia lăuntrică și lupta contra Turcilor, și, deoarece acum aliatul regelui e cel mai destoinic dintre cei doi cari-și smulg coroana munteană, drumul prin Carpați e tot așà de

(1) Hurmuzaki, XV, pp. 10—1, no. IX. La 1398 nu se vede să fi fost încă Români; dacă la 1406 unele din satele domeniul Branului, Zârnești d. p., sunt arătate ca despărțite de cetate (Zimmermann-Werner-Müller, III, p. 404, 406), aceasta se întâmplase încă din 1359, pentru o donație (v. p. 406, titlul la no. 1565). Dar la 1412 regele mărturisește că Branul «*se află în mâni străine*» («castrum praenominatum in manibus ex. stat alienis»); *ibid.*, p. 554.

(2) Katona, *Historica critica*, la acest an, p. 360.

(3) Thurocz, în Schwandtner, p. 290. Cf. *Studii și documente*, III, p. IX.

(4) Hurmuzaki, XV, pp. 11—2, n-rele XII—IV.

(5) «1423, 26 februarii, hoc die Dan hostiliter mactavit Turcos: fere 36 milia interfecit viriliter prosternendo»; *Kalender-Chronik*, în *Quellen der Stadt Brassó*, IV, p. 291.

www.dacoromanica.ro

liniștit ca în 1395. Prin largul pas al Branului, Craiul, care erà de Crăciun la Brașov (1), se coboară la Câmpulung, unde dă mai multe acte în luna lui Aprilie (2). Din acestea se vede că încă din iarnă s'au dat lupte în Carpați, de Ioan Banul de Macsó, care aduse cele dintâi cete în sprijinul lui Dan; cu ajutorul acestuia, se câștigă stăpânirea trecătorilor (3). Apariția regelui pare a se fi făcut după luptele hotărîtoare, când Radu fu pus pe fugă; el plecă îndată după ce pătrunsese mai adânc în țară, trupele sale ajungând până la Dunăre, unde fortifică Giurgiul, deși el rămase la hotar până în Iulie, avându-și lagărul lângă Râșnov (4). Totuș Radu nu erà cu totul înlăturat, și el va apăreà încă până la 1427.

Dar cel mai tare din doi erà tot Dan, pe care-l vedem stăpânind, de fapt, și la Severin (5). Până la sfârșitul carierei sale de necontenite lupte regele îl lăsă singur. Ba Sigismund voià să așeze la Severin încă din 1428 (6) pe Cavalerii Teutoni, al căror Maiestru, Klaus de Redwitz, se și întâlnește aici încă dela 1428, trei ani înainte de moartea lui Dan, dându-li-se lor acel venit al ocnelor ardelene care fusese al lui Pippo, mort acuma (7).

A doua zi după moartea lui Sigismund, Turcii — cari, nu numai în 1394, ci și în 1432 pătrunseseră prin părțile Brașovului (8) — fac, la 1438, subt conducerea Sultanului Murad însuș, *cea dintâi trecere a Carpaților spre Ungaria în stil mare*. Ea se săvârșește cu cea mai mare înlesnire, Domnul muntean, Vlad Dracul, arătând pasurile (9), deși Ardealul fusese lăsat în seama lui de regele Albert, ocupat aiurea, în Boemia (10). Voevodul ardelean, alt Ștefan

(1) Hurmuzaki, I², pp. 535—6, no. CCCCXLVIII.

(2) V. *Acte și fragmente*, III, p. 81-2 și p. 81 nota 1, unde lista celorlalte, la care adăugim actul din 4 Aprilie 1421 publicat de d-l Veress Endre în «Anuarul societății istorice din Deva», *A hunyadmegyei... társulat Évkönyve*, pe 1896—8, Deva 1898, pp. 110—1: «Datum in Hozzywmezew partium nostrarum transalpinarum, in festo beati Ambrosii episcopi et confessoris».

(3) Hurmuzaki, I², p. 548. Cf. pp. 540, 542, 544—7.

(4) *Ibid.*, p. 549, no. CCCCLVIII.

(5) Bogdan, *Relațiile Țerii-Românești cu Brașovul*, I, p. 28, no. XIII. v. alte izvoare în *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 85, nota 4. Cf. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, II, p. 373—4.

(6) Hurmuzaki, I², p. 553, no. CCCCLXIII.

(7) *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 86—7.

(8) *Studii și documente*, III, pp. X—XI, nota 8.

(9) V. povestirea locuitorului din Sas-Sebeș, *Acte și fragmente*, III. pp. 8—10.

10) Hurmuzaki, XV, p. 25, no. XXXIX.

www.dacoromanica.ro

de Losoncz, nu putù să strângă nici o oștire vrednică de luptă (1). Țara fu prădată *fără nici o împotrivire.*

In legătură cu aceleași lupte înpotriva Turcilor, Ioan Hunyadi, apărătorul român al Ungariei, avù ciocniri cu o oștire lângă Severin, unde el înlocuise pe Teutoni, ca și în munții Țerii-Românești. Când Mezet-beg venì împotriva lui, la 1442, el luă drumul pe la Poarta de Fier a Ardealului; totuș Turcii încercară a trece și prin pasurile oltene, la noi. Ei fură sdrobiți însă de Vlad Dracul, care sărì asupra lor «prin munții înalți și nestrăbătuți, ce-i slujiau de cetate (2). *E a opta încercare de a forță din sus pasurile Carpaților noștri.* A doua expediție turcească, a lui Șehabedin, beglerbegul Rumeliei, vine pe la noi și trece ușor în Ardeal — *a doua mare expediție ce se face dela noi în sus* —, dar, la întors, se pare — *a noua năvălire venită din Ardeal* —, Turcii sunt distruși la izvoarele Ialomiței, de puterile unite ale lui Vlad și ale lui Hunyadi (Septemvrie) (3).

După lupta dela Varna în 1444, cruciații vin pe Dunăre (1445), și Hunyadi aleargă să-i întâmpine, întâlnindu-se cu ei la vărsarea Oltului. Bine primită de un aliat, Vlad, această a *zecea năvălire* se făceà fără vreo greutate (4). Ea urmase calea expedițiilor din 1394 și 1427 ale lui Sigismund.

Pe ce cale a intrat Hunyadi apoi, în iarna anului 1446, — *a unsprezecea năvălire* —, pentru a sfărâmà stăpânirea lui Vlad Vodă, care nu i se mai arătà prieten? Așà de puține sunt știrile, încât nu putem precizà. E sigur însă că aduceà un pretendent dintre «Dănești», că un partid muntean îl susținea, că el se folosì de o luptă civilă pentru a-și nimicì dușmanul. Altfel succesul acestei lovituri se explică în acelaș fel în care se explică succesul «descălecătorii împărătești» din 1427 (5).

Peste vreo zece ani, în 1459 și 1460, fiul lui Vlad Dracul, Țepeș, întră el în Ardeal pentru a pedepsì pe aceia cari-i adăpostiau rivalii. Erà atunci un rege nou, Matiaș, fiul lui Hunyadi. Dar fiii dușmanilor din 1446 nu se întâlniră față în față. Ca și în 1438, Ardealul erà lăsat fără apărare, și pentru acelaș motiv:

(1) Fessler, *o. c.*, II, p. 442, care citează și analele din Mölk, în Pez, *Thesaurus*, I, p. 257, și Eder, *Obervationes*, p. 103.

(2) *Studii și Documente*, III, pp. XV—VI.

(3) *Ibid.*, pp XVI—VII.

(4) *Ibid.* p. XXVI.

(5) *Ibid.* pp. XXVII—IX.

www.dacoromanica.ro

regele Ungariei aveà prea multe interese divergente ca să poată alergà în ajutorul Ardealului, atunci când Ardealul aveà nevoie de dânsul. Vlad putù să prade în voie, atât părțile sibiiene ale Amlașului, cu târgul Tălmaciului, cât și ale Făgărașului (Șercaia, Mica) și împrejurimile Brașovului, Codlea între altele, arzând și, în marginea orașului, biserica Sfântului Vartolomeiu (1). Nici la Turnu-Roșu, nici la Bran el nu află, în cetățile de odinioară, nici o piedecă. Cu dreptate puteà să spuie Țepeș, în 1462, Sultanului Mohammed al II-lea, care-l biruise, fără a-l puteà izgonì: *„Imi e cunoscută toată țara Ardealului și toată Țara Ungurească, și știu starea locurilor și a lucrurilor. Dacă-i place Măriei Tale Impărătești, pot, pentru răscumpărarea păcatului meu, să-i dau în mâni toată țara Ardealului“* (2). Și el adăugià că, având odată Ardealul, Sultanul poate supune Ungaria toată (3).

Și nu e fără legătură, credem, cu năvălirile lui Țepeș din 1459-60 aceea pe care o făcù, în Iulie 1461, la Secui Ștefan cel Mare, noul Domn al Moldovei. Acest *întâiu atac moldovenesc în Ardeal* nu întâmpină, iarăș, nici o împotrivire atunci, nici o pedeapsă pe urmă.

Deși venise în Ardeal, Matiaș Corvinul nu îndrăznì să treacă munții contra lui Mohammed. Peste cinci ani, Ardealul, înțeles cu Domnul Moldovei, încercă o răscoală, în care Sașii jucară un rol de frunte. Expediția contra acestui de-al doilea Ștefan Moldoveanul pornì din Brașov. Ea urmă în toate pe cea din 1394, întrebuințând pasul Oituzului. Pentru a ne folosì de un termin actual, ea se prăbușì, într'o noapte din luna lui Decemvrie 1467, în stradele înguste și întortochiate ale Băii, regele însuș fugind din adăpostul său de lângă episcopia latină cu săgeata în spinare (4). A doua expediție moldovenească fusese mai nenorocită decât cea dintâi: a fost și *cea din urmă*. Intoarcerea se făcù «pe o cale mai scurtă», cele mai multe din cetele fugare apucând deci în sus, pe valea Moldovei (5). Și călugărul contemporan înseamnă: «Și astfel rușinați se întoarseră pe altă cale, mai scurtă, și nu s'a întâmplat cum a fost voia

(1) Hurmuzaki, XV, p. 52 nota 1; p. 55 nota 1, p. 57 nota 1, p. 58 și nota 2.

(2) «Mihi nota est omnis transylvana regio et omnis Hungaria et conditiones locorum rerumque calleo. Si placuerit imperii tui Magnitudini, possum pro redemptione delicti mei totam regionem transylvanam tuis manibus tradere»; *Studii și documente*, III, p. XXXI.

(3) «Cuius possessionem adeptus, poteris omnem Hungariam Tuae potestati tradere»; *ibid.* Toată țesătura scrisorii o vădește autentică.

(4) Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București 1904, p. 113 și urm.

(5) Bogdan, *Cronice inedite*, pp. 38 = 51—3.

www.dacoromanica.ro

lui Dumnezeu, părintelui atotțiitorului. Căci zice: Să nu se laude înțeleptul cu înțelepciunea sa, și să nu se laude puternicul cu puterea sa, să nu se laude bogatul cu bogăția sa; iar într'alt loc zice: precum au căzut cei puternici, iar cei slabi s'au încins cu putere, tot astfel să ne gândim că biruința dela nimenea altul nu poate veni decât dela Domnul Dumnezeul puterilor» (1).

Contra lui Basarab cel Bătrân, Domn pus de Turci, trece munții Ștefan Báthory, Voevodul Ardealului, în Octomvrie 1474. Deși aveà cu el un pretendent, pe Basarab cel Tânăr, deși Ștefan atacase cetatea Teleajenului, pe care o arse, totuș cea dintâi luptă (la 5) fu o înfrângere pentru «Unguri»; numai la 20 Voevodul fu bătut, *fără* să se spuie că Ungurii aceștia —mai erau și Moldovenii—au fost ei biruitorii. Aceasta e povestea celei de-a *douăsprezecea năvăliri* ungurești, dată în două rânduri de cronică (2).

Ștefan Báthory făcù apoi, în toamna anului 1476, o nouă expediție contra lui Basarab Vodă, dar acum în folosul lui Țepeș, de mult adăpostit de rege. El întră pe la Bran și, peste puțin, luă Târgoviștea, care fu întărită, și atacă, în Noemvrie, cetatea Bucureștilor (3). Această *a treisprezecea năvălire* izbutì, dar pentru acelaș motiv pentru care izbutise năvălirea din 1397 a lui Stibor: alianța cu boierii, cu partidul unui Domn popular. Pe lângă aceasta se adăugì încă odată colaborarea Moldovenilor lui Ștefan.

Dar peste trei ani, în 1479, se putù face *fără nici o piedecă* trecerea pe la Turnu-Roșu a oștilor turcești, ale lui Alì și Ischender Mihalogli, cari fură biruite numai departe în această țară, printr'o sforțare desperată a trupelor lui Báthory, unite cu Bănățenii Românului Pavel Chenezul (4). In trecerea muntelui, *pentru a treia oară*, năvălitorii fuseseră ajutați și de Muntenii lui Vodă Țepeluș, și ei luară parte la luptă, trăgând data aceasta, nu cu arcele, ci cu puștile, după un gard de suliți întrebuințat ca parapet (5). Tot așà s'a întâmplat în 1493, când Turcii vin în Ardeal dela Turnu-Roșu (6).

(1) *Ibid.*

(2) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 40.

(3) Hurmuzaki, XV, p. 95. Cf. *Istoria armatei*, I, pp. 163—4. Nu e sigur că Basarab s'a gândit serios la o năvălire în Ardeal pe la Oituz *(ibid.)*.

(4) V. și Ursu, «Bătălia din câmpul Pânii» (din «Revista pentru istorie, archeologie și filologie»).

(5) Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 102; *Notes et extraits*, V (supt presă), p. 22 și urm.

(6) *Studii și documente*, III, p. LXXIV.

www.dacoromanica.ro

III.

Răsboiul cu Moldova a încetat pentru totdeauna. Cel cu Țara-Românească, rămâind în vechiul cadru al rivalității cu Turcii și al luptelor pentru Domnie, *ajunge a fi legat numai de puterile militare ale Ardealului.*

Și încă, în tot cursul discordiilor dela Munteni la începutul veacului al XVI-lea, nu întâlnim o singură intervenție militară, — cu toate poruncile și amenințările —, până în Aprilie 1522. Numai atunci stăruințele lui Radu dela Afumați, care se frământă cu Turcii, hotăresc pe Voevodul ardelean Ioan Zápolya, un viitor rege, să facă pe ai săi a trece granița la Bran, în aceleași împrejurări ca și regele Sigismund la 1427. Pe linia Oltului, se ajunge până la Nicopol. In Octomvrie din acelaș an, Zápolya însuș se înfățișează — ca și Sigismund după luptele din iarnă ale lui Ioan de Macsó —, dar se oprește la Pitești (1). Pe urmă Radu e lăsat în sama lui, precum tot așà fusese lăsat Dan Vodă de Sigismund.

Cu aceasta, de alminterea, se mântue și invaziile ungurești în Muntenia: dacă Ștefan Mailat, mai târziu stăpânul Ardealului, iea parte la lupta dela Viișoara, în care căzù Moise Vodă, el venise numai în calitate de domn al Făgărașului și *din inițiativa sa proprie* (2).

Acuma însă, regatul Ungariei fiind distrus la Mohács de cetele lui Soliman cel Măreț (1526), începe era năvălirilor românești, după cele *patrusprezece* expediții ungurești, dintre cari nici una nu reușise decât *în funcțiune de evenimente interne românești.*

Petru Rareș le deschide pentru a smulge la dânsul, în fărâmițarea vechii Ungarii, Ținutul Bistriței, Secuimea, Țara Bârsei — unde-și face vama la Prejmer (3) —, Târnavele, prin Cetatea-de-Baltă, lăsând în sfera de influență a Muntenilor Făgărașul, Amlașul, Hațegul și părțile Inidoarei, unde Voevozii din București își țin episcopii.

1. In primăvara anului 1529 Petru intră prin Secuime, pe la Gurghiu și Ciuc: prădă acest ținut întreg, cu totul.

2. In Maiu, Vornicul moldovenesc Grozav vine tot pe la Secui, singura trecătoare militară între Moldova și Ardeal: biruința dela Feldioara asupra aderenților regelui Ferdinand (22 Iunie).

(1) *Istoria armatei*, I, p. 229 și urm.
(2) *Ibid.*, p. 254.
(3) *Istoria Românilor din Ardeal*, I, cap. «Petru Rareș», p. 141.

www.dacoromanica.ro

3. Tot odată oastea Muntenilor pătrunde pe la Turnul-Roșu, cu boierii Neagoe și Drăgan, fără nici o piedică, precum nici o piedică nu întâlnise Rareș.

4. In Septemvrie Domnul Moldovei trimete trupe pe «drumul din sus» al Sucevei sau al Bistriței Aurii, pe la Cârlibaba, pe unde intraseră o parte din Moldoveni și în primăvară — și se dau lupte pentru orașul Bistriței.

5. El însuș o iea pe «drumul din jos» (Oituz, Brețc) și asediază Brașovul până în iarnă.

6. In acelaș timp Lăudat, comandantul Muntenilor, asediază Branul. Cetatea nu fu luată, între altele și pentrucă asediatorul țineà tot așà de puțin, din aceleași motive politice, ca și înaintașii săi, retrași în Septemvrie, să capete un rezultat real.

7. Atac muntean în 1530 : și acuma e vorba numai de trecerea unor cete fără însemnătate.

8. Ludovic Gritti, însărcinat de Sultanul Soliman cu orânduirea lucrurilor în Ungaria, drept al cărei «guvernator» se dedeà, trece pe la Pitești, deci pe la Bran, în Ardeal, unde, firește, nu se puteà așteptà la o împotrivire din partea vasalilor Impăratului său. Acuma cetatea Poienarilor, care în timpul silințelor lui Radu dela Afumați fusese un timp garnizonată de trupe ardelene (1), se arată ca fiind în stăpânirea, firească, a Românilor.

9. Răsculându-se Ardealul contra ambiției și cruzimilor lui Gritti, Moldovenii se fac a-i veni în ajutor, trecând prin Secuime, spre Mediaș, unde, întorcându-se contra «guvernatorului», închis în cetate, îl uciseră. Al doilea rând de oști, sub Vornicul Huru, urmaseră aceeaș cale. Intoarcerea se făceà tot prin Brețc.

10. Rareș, scos din domnie de Sultanul însuș, în 1538, o capătă din nou la 1540, și în anul următor chiar el pătrunde în Ardeal împotriva lui Ștefan Mailat, care aveà, de fapt, stăpânirea asupra țerii. Trecerea se face prin pasul, acuma clasic, al Oituzului, îndreptându-se, prin Feldioara, spre Făgăraș. Voevodul prinde pe fruntașul Ardealului și-l trimite la Poartă.

11. In acelaș timp Domnul muntean, Radu Paisie, mergeà, prin Bran, să-și întâlnească vecinul sub zidurile Făgărașului, și nimeni nu-i stătù în cale.

12. In Septemvrie 1542, ca să-și recapete Cetatea-de-Baltă, Rareș trece prin Oituz și pune mâna pe acea moștenire a sa. Data

(1) Cf. *Studii și documente*, III, p. XLII, XLVII, LII, precum și Hurmuzaki, XV, tabla la: Poienari.

www.dacoromanica.ro

aceasta, se întoarce prin Bistrița, unde-și face și intrarea solemnă, dar e silit a grăbì ieșirea. Ploile mari îl fac să părăsească și tunuri. Luase acum «drumul de sus», pe la Rodna. Pentru aceste pierderi face răspunzători doi boieri, pe cari-i taie: Șeptelici și Avram Rotorupan. *Rodna erà moldovenească.*

Matricea peceții lui Pătrașcu Vodă găsită în pământul Ardealului (v. p. 93), ghips după originalul aflător în muzeul din Cluj (Bibl. Ac. Rom.).

13. Pe «drumul din sus, oști moldovenești pătrund în ținutul Bistriței, în Iunie 1544.

14. In 1550, Ilie, fiul lui Rareș, trimete prin Oituz pe fratele său Ștefan. Ca de obiceiu, Secuimea nu se împotrivește: Ștefan Vodă stă câtevà zile liniștit în tabăra sa dela Brețc. Domnul însuș pare să fi venit apoi în Ardeal.

15. Mircea Ciobanul, Domnul Țerii-Românești, năvălește și el, de bună seamă pe la Bran.

16. După ce unii Secui prădaseră la graniță, Ștefan, ajuns Domn, repetă la 1552 invazia sa din 1550, înaintând până la Brașov, cu pradă mare.

17. Și Muntenii se înfățișară în Țara Bârsei.

18. Alexandru Lăpușneanu, Domnul Moldovei, reclamându-și stăpânirile din Ardeal, trece în Ciuc (Ghimeș) și de aici se ridică până la Bistrița.

19. El revine în 1556, pe la Bistrița, și așează, din ordinul Turcilor, în Cluj pe regina Isabela, văduva lui Zápolya și pe fiul ei, Ioan Sigismund. Intoarcerea i se va fi făcut pe «drumul din sus».

20. Viind pe calea obișnuită, pe la Bran (îl așteptau în ajun la Câmpulung), Pătrașcu Vodă, al Țerii-Românești, tatăl lui Mihaiu Viteazul, iea parte la această expediție, cu 14.000 de oameni, după cronicarul săsesc al acestor vremi. Intoarcerea se făcù pe acelaș drum.

21. Cete moldovenești trec în Noemvrie 1557, iarăș prin Bistrița.

22. Radu Clucerul aduce pe Munteni în Ardeal, pe la Turnu-Roșu, în Ianuarie 1558.

23. Alexandru Vodă trece pentru cea din urmă oară munții (1).

Douăzeci și trei de năvăliri, dintre cari nici una nu se mântuì printr'o înfrângere, nici una nu întâmpină o adevărată rezistență în Carpați. De dincolo ne vin doar cete de pribegi cu câțivà haiduci în jurul «domnișorului» lor și ajutorul dat în 1563 lui Ștefan Tomșa ridicat asupra lui Despot,—600 de oameni,—ori ceata tânărului Ștefan Báthory, care venì în Decemvrie 1577 contra lui Ioan Potcoavă (2).

IV.

Astfel ajungem la epoca lui Mihaiu Viteazul.

După Călugăreni, retras în munte, el chiamă în ajutorul său pe Sigismund Báthory, principele Ardealului, un aliat cu trufașe aere de suzeran. Trecerea oștirii, de vreo 20.000 de oameni, se face în liniște pe la Bran. Expediția, care cuprinde pe Mihaiu și pe Ștefan Răzvan, Domnul Moldovei, se desfășură prin Târgoviște și București spre Giurgiu, ca aceea din 1397 a lui Stibor.

(1) *Istoria armatei*, I, la aceste date.

(2) Hurmuzaki, XI, pp. XXXIV—V.

Un Italian din Toscana, bun cunoscător al artei răsboiului și martur al evenimentelor, observă că în frunte, către dușman, la cel dintâiu popas sub munte, fusese pus Mihaiu, cu pedestrașii înainte; în mijloc stătea celălalt Român, iar Sigismund în ariergardă, cu tunurile și muniția. «Nu era», urmează el, «în această tabără (și așà a fost totdeauna) nici o ordine, ori regulă de bună disciplină, pentrucă, așezându-se fiecare după placul lui, nici nu stătea cu fața spre dușman, nici infanteria nu o acoperià cavaleria, nici nu erau osebite cvartirele, ci fiecare-și aveà pieţele de arme, generale și particulare; nu se lăsaseră strade, nu erau intrări și ieșiri, nici nu se vedeau cvartirele păzite cu transee, cu sentinele și cu corpuri de gardă; ci între călăreți stăteau amestecați infanteriști, și felurite trupe se mișcau în toate părțile. Și nu puțină piedică făceau la trecere înainte și îndărăt funiile corturilor, întinse după voia fiecăruia, unde le venià mai bine la socoteală, așà încât, ca un labirint, încurcau trecerea ziua, și încă mai mult noaptea. Steagurile și artileria, ba chiar corturile generalilor nu erau păzite de corp de gardă ori de sentinele, pe cari nu obișnuesc a le pune aiurea decât la avangardă, față de dușman. «Numele», cuvântul de ordine, — *hasna*, cum se ziceà la noi (1), — e purtat din loc în loc de un trâmbițaș călare, care, mergând prin toată tabăra, cu sunet de goarnă îl comunică, fără deosebire, la oricine vrea să iasă ori să între în tabără, și nu se folosesc la altcevà cu acest *nume*, având voie oricine, zi și noapte, a merge liber prin oaste. Când este să se gătească de luptă, nu sunt chemați cu sunet de tobă ori de trâmbiță, din cari instrumente au însă o mulțime, nici cu *naccbere*, ci o fac deodată, dela sine, lucru vrednic de luare aminte, nefolosindu-se măcar de trâmbițe pentru a sunà zorile (2)».

Aceste critici privesc, în rândul întâiu, pe Ardelenii lui Sigismund. Din nenorocire n'avem o descriere asămănătoare a taberei lui Mihaiu, când, la 19 Octomvrie st. n. 1599, prin pasul Buzăului, sosind din Ploești, el trecù în Ardeal pentru a-l smulge uneltitoarei netrebnicii a tânărului cardinal Andreiu Báthory,—care erà pentru el «săracul popa».

Nu întâmpină în munți nici o rezistență, căci pregătirile — întru cât cardinalul credeà că Mihaiu «păcurarul» (3) ar îndrăzni să dea lovitura—se vor fi făcut la Bran, pe unde se pare că nici unul din

(1) *Magazinul Istoric*, V. p. 318.
(2) Hurmuzaki, XII, p. 81.
(3) Cf. ibid., III, p. 344.

BIBLIOTECA ...
www.dacoromanica.ro

cele trei corpuri de oaste românească nu trecù. Ultimul sol al lui Báthory, Pangratie Senyey, fusese primit noaptea la Ploești și plecase cu siguranța că lucrurile s'au împăcat (1). Pe de altă parte, un izvor unguresc ne spune că Mihaiu se îngrijise să nu poată fi bombardat cu trunchiuri de copaci de pe stânci, nici prins în vreo cursă, ocupând din vreme toate locurile de însemnătate strategică (2). Vremea ajutase: «erà, ca vara, un timp cald și uscat». După ce trecuseră într'o zi și o noapte cu toții, ostașii se puteau odihni în pasul Buzăului, pe locurile de pășune cari aparțineau unui prieten, Secuiul Ioan Béldy, fiul natural al lui Alexandru Vodă (3). A fost o «descălecare»: «trecând muntele», spune Cronica Buzeștilor, contemporană, «descălecară în luncile Brașovului» (4). Secuimea vecină se înfățișă îndată, formând o întreagă oaste, de 8.000 de oameni, se zice (5). Oștile Craiovei (ale «Jiului și Mehedințului») și haiducii lui Baba-Novac găsiră tot așà de puțină împotrivire la Turnu-Roșu. Rezultatul fu biruința fulgerătoare dela Șelimber. Marți, Vodă își făcuse intrarea, și în Joia din săptămâna viitoare Ardealul erà tot al lui (6). Peste câtevà luni Mihaiu trecù în Moldova, intrebuințând, ca de obiceiu, pasul Oituzului. Nu află nici o împotrivire: Ieremia ar fi fost la o nuntă în Trotuș, și cuceritorul vestise țerii că-i iartă birul (7). Dar o parte din ostași trecură, la întors, și pe la Bistrița (8).

Un an după pieirea lui Mihaiu, Basta, care ordonase uciderea camaradului său domnesc, trimete trupe în Țara-Românească în ajutorul noului Voevod muntean, Radu Șerban, atacat de Tătarii cari aduceau pe Simion Movilă. Trecerea s'a făcut probabil tot prin pasul întrebuințat de Mihaiu, căci lupta se dădù în «gura Teleajenului», și anume la Teișani, unde se văd încă urme de șanțuri și movile, Radu Vodă avându-și tabăra întâiu la Ogretin, pe altă

(1) *Ibid.*, p. 428.

(2) Bethlen, *Historia*, IV, p. 343.

(3) *Ibid.* Cf. cu Szamossközy, în «Monumenta Hungariae Historica, Scriptores», p. 292 și urm.

(4) *Magazinul istoric*, IV, p. 293. Tot de «luncile Brașovului,» se vorbește și cu prilejul luptei din 1611; *ibid.*, p. 305.

(5) Hurmuzaki, III, p. 344.

(6) *Ibid.*, O încercare moldovenească la Oituz fusese zădărnicită prin răpeziciune; Ibid., III, p. 429.

(7) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinun*, p. 157; Cronica lui Symigianus, p. 203 și urm.

(8) *Ibid.*, p. 207,

vale (1). Asaltul furtunos al Tătarilor se sfărâmă de tranșeele săpate de jur împrejurul taberei sale de comandantul italian și întărite cu furci (2).

Avem descrierea acestor tranșee în Memoriile lui Bastă. «Erà în fruntea lagărului și înaintea artileriei o tranșee simplă și ordinară, lungă de douăzeci sau treizeci de pași: contele Tommaso Cavriolo o făcù de patru sute, punându-i în flancuri patru redute micuțe, în cari așeză tunurile, și într'un loc care erà pietros puse să o închidă cu care, trunchiuri și gunoiu. Aceasta a făcut-o pentrucă, prelungindu-se tranșeea, ajungeà să fie acoperită de alte înălțimi și să i se asigure laturile și fruntea, fiind apoi în margine păduri de munte, neaccesibile, mai ales cavaleriei. Dar, pentrucă până atunci nu fusese recunoscută o trecere *(venuta)* la spate pe un deal, largă de trei sute de pași, care, fiind ocupată de inimici, ar fi putut pricinuì mare supărare și, poate, înfrângerea oștirii, făcù să o închidă cu o tranșee foarte puternică, puind de pază în acel loc pe Marcu Voevod (fiul lui Petru Cercel), cu cei 3.000 de Secui și o mie de suliți ardelene (3)».

In anul următor chiar, Radu își plătià polița, năvălind în Ardeal împotriva unui «Craiu» de revoltă, Moise Székely, pe care în marginea Brașovului de atunci,—acolo unde acuma e sala de mâncare a Otelului Europa—îl biruì cu desăvârșire și-l lăsă mort pe câmpul de luptă (17 Iulie st. n. 1603) (4).

Cele dintâi cete, cu Delimarcu și Banul Gheorghe Rat, ca și cu «Mârzea cel Mare», trecură pe la Bran, la Feldioara. Ele rezistară unei oștiri ungurești care alergă să le întâmpine, apoi se retraseră încet spre munte, așteptând pe Domn: într'o a doua luptă, între Crâstian și pădurea Codleí, se câștigă o biruință hotărîtă. Radu trecù tot pe la acest pas larg, dela Rucăr și Dragoslave: drumul îi fusese deschis acuma de ai săi (12 Iulie) (5). Totuș trecerea ar fi fost grea (6).

---

(1) P. V. Năsturel, în aceste «Anale», XXXII, p. 845 și urm.

(2) *Studii și documente*, IV, p. XVIII și urm. Amănunte în Spontoni, *Historia dela Transilvania*, p. 207 și urm.

(3) *Ibid.*, p. 207. După Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, p. 288, lupta ar fi avut loc la «Mogarenn, bey den Hugel»,

(4) *Studii și documente*, IV, p. XXXIII.

(5) La Bran trimesese solia lui Dan Logofătul și a unui Constantin, însemnat la nas de Mihaiu (Szamosközy, p. 201).

(6) *Studii și documente*, IV, p. 119: «con grandinissima dificultà».

www.dacoromanica.ro

In 1610 alt principe ardelean, doritor să-și întindă stăpânirea până la Dunăre, Gabriel Báthory, surprindeà pe Radu printr'un atac de iarnă, în luna lui Decemvrie 1610, care-l făcù stăpân al Țerii-Românești pe «trei luni» de zile (1). Din Sibiiu Báthory cel nou orânduise năvălirea: cete ungurești de haiduci-hoți, comandate de Gabriel Bethlen, de Andreiu Keresztessi, Ban de Lugoj și Caransebeș, viitorul principe ardelean (2), pătrundeau prin trecători, prădând unde erau manăstiri bogate, desgropând morții, furând coperișurile de plumb al sfintelor lăcașuri, Bistrița, Argeșul (3), ucizând cu grămada pe țărani, tăind pântecele și sânurile femeilor(4), prinzând pruncii în săbii și sulițe (5). Dar o luptă n'a fost. Nepregătit, Radu se adăpostì în Moldova, iar Turcii numiră un principe nou, înaintea căruia Gabriel trebuì să se retragă.

Dar printr'o luptă își răsbună Radu, în Iulie 1611, umilirea și suferințele. Data aceasta, munții erau bine apărați și păziți, dar Radu, despre care s'a spus greșit că stătuse opt până la zece zile la Rucăr (6), întrebuință un pas nou, neobișnuit, printre stânci înalte, goale (venise abià din Moldova, după cântărețul grec al biruinței), pe unde nimeni n'ar fi crezut că poate să vie. Se trimeseseră totuș trupe la «pasurile moldovenești». Ungurii, cu Ștefan Török și Grigore «Maschony», Sârbi, cu Cosma Deliul, merseră la alt pas, «via ostrearia», pe unde întrase Báthory, dar Vodă trimese 2.000 de arcași pe la o trecătoare zisă «Tranga», spune cronicarul Domniei lui Báthory, și în curând pe aceleași locuri trecù el însuș(7), pe la «Rostopcea» (Bratocea?), afirmă un raport(8). Straja ungurească fu răspinsă de un dușman pe care nici nu-l bănuise. Cea mai mare parte din oastea «Craiului» erà risipită prin satele săsești după pradă, fără nici o rânduealà și nici o ascultare; o strașnică

(1) Mateiu al Mirelor, în Papiu, *Tesaur*, I, p. 332; *Magazinul istoric*, IV, p. 305.

(2) C. Boithini Pannonii, *De rebus gestis Gabrielis Bethlen*, ms. Bibl. gimnaziului din Brașov, p. 29. Există o veche ediție a lui Engel («Monumenta ungrica»). Bethlen, prinzând pe mama lui Radu, îl urmări pe acesta «ad Poliam usque urbem» (Ploiești?)

(3 *Studii și documente*, p. IV, LXXXIV.

(4) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, II, pp. 241—2.

(5) *Studii și Documente*, IV, p. 153, no. XVI.

(6) Kraus, în *Fontes rerum austriacarum*, I, pp. 8—9.

(7) «Verum Valachus versutissimus, utramque declinans, ducibus itinerum monstrantibus, tertiam, quae Tranga nuncipatur, tenuit»; Bojthinus, *l. c.* Cf. și *Quellen der Stadt Brassó*, VI, p. 8. Cronica săsească știe de Mârzești: «Morseschter», cari vând Secui prinși în piața Brașovului *(ibid.)*.

(8) *Studii și documente*, IV, p. 154.

www.dacoromanica.ro

furtună crescù zăpăceala. In lupta dela Sâmpietrul Brașovului, pierdută în chip rușinos, și acest Craiu erà cât pe-acì să-și încheie zilele.

«Iar Bator Gabor», scrie vechea cronică, după cântărețul grec al acestor lupte, «fugind, i-au căzut cușma din cap, și ca un câine s'au ascuns, și de abià au scăpat cu mare rușine, și nu-i folosirà nimic peanele cele multe ce purtà, pân'au scăpat de s'au închis la Sibiiu, că dela singur Dumnezeu au luat acea platà (1)». Se luarà nu mai puțin de 72 de steaguri, cari furà împărțite între Sultan și Impăratul creștin (2). «Dumnezeu din cer a dat aceasta, eu sunt prea slab pentru a o săvârșì», spuse smerit Radu, străbătând câmpul biruinței sale. In numele lui Hristos începuse lupte, și deasupra morților săi el așezà o cruce aurità cu «slove barbare», pe care, la întoarcerea lor, Ungurii o făcurà bucățele. Intoarcerea avù loc pe la Bran (3).

La 1613 apoi, când Báthory fu răpus, erau și Români între aceia cari intrarà în Ardeal cu oștile turcești: Moldovenii vor fi sosit prin Oituz; cât despre Munteni, o cronică săsească ne spune că veniră pe la Măgurele, Văleni și Ceraș («Chyrasch») (4). Cei dintâi trecurà și pe la Făgăraș. La întors, Radu venì pe la Bran, iar Ștefan Tomșa pe la Bistrița (5).

Urmează apoi o lungă erà de pace. Nu vor mai trece Ardeleni decât atunci când luptele dintre Mateiu Basarab și Vasile Lupu îi vor chemà: la 1637, când intrarea oamenilor lui Kemény se făcù prin pasul Buzăului (6), întorcându-se, după împăcare, pe la Oituz, ori la 1653, când Vasile fu scos din scaun prin conlucrarea Muntenilor cu boierii răsculați și cu acești Unguri ai aceluiaș Kemény, veniți tot prin Oituz, urmând calea Craiului Matiaș (7), pe unde se și întoarserà. Apoi, când Seimenii munteni se răsculară împotriva lui Constantin Basarab, urmașul lui Mateiu Vodă recurse din nou la ajutorul ardelean. Al doilea Gheorghe Rákóczy își trimese ostașii tot prin pasul Buzăului și anume, ni se spune, pentrucă «drumul cel drept» *(der richtige Weg)* pe la Bran erà tăiat cu tranșee de

(1) *Magazinul Istoric*, IV, p. 305.
(2) Bojthinus, *l. c.*
(3) Trauschenfels, *o. c.*, p. 67 (Septembre). Și pe la Buzău după alții. V. Kraus, *l. c.*
(4) Trauschenfels, *Fundgruben*, p. 288. Cf. Kraus, *o. c.*, p. 38 și Kemény, *Fundgruben*, I, p. 267.
(5) *Socotelile Brașovului*, în aceste «Anale» XXI, pp. 136—8.
(6) *Studii și documente*, IV, p. CXC.
(7) Miron Costin, în *Letopisițe*, I, p. 325.

revoltați (1); dar în munte răsculații opuseră oarecare rezistență, câștigând și pradă. Totuș năvălitorii răsbiră, și pe la Teleajen, la Șoplea, lângă Drăgănești de astăzi, mercenarii munteni fură sdrobiți, — «direaptă meserniță», scrie Miron Costin (2), — pierzând toate cele 33 de tunuri, băgate de bivoli în baltă. Ii biruise și Domnul lor, cu boierii, și Moldovenii lui Gheorghe Ștefan (3).

Răsplata eră să vie totuș. Nemăsurata ambiție a lui Rákóczy cel tânăr, care-l mână spre catastrofa din Polonia, îi aduse pe Turci pe cap. Ai noștri luară parte la expediție: Muntenii lui Mihnea trecând pe la Bran, ca și Moldovenii lui Vodă Ghica (1658) (4). Nicăiri vreo altă pregătire a apărării decât cete răslețe pe cari Tătarii le luau din urmă. «Pe unde au intrat în țara Ardealului», spune Miron Costin, «prin mijlocul munților, eră o palancă de zid, și tras zidul den râpa unui munte până în râpa altui munte: acolo să hie pus niscai pedestrime Ungurii, fără vărsare de sânge n'ar hi fost întratul nostru. Ce, când am sosit noi, am aflat palanca și locul acela pustiu de oameni. Au zis Hanenco polcovnicul [de Cazaci]: «o Doamne, cum n'ai dat toate unor neamuri. La noi, la Căzaci, de ni-ai fi dat aceste locuri, cine ar puteà să între în țara noastră!» (5). Și în 1660 trupe românești intrară în Ardeal, Moldovenii fiind cu Mihalcea Hâncul și Voicecovschi (6). Și adăugim că în aceste expediții Miron Costin putù să cunoască pe Românii de peste hotare, ca să fie apoi în măsură a scrie, în poema sa polonă, nu numai despre cei din Ardeal, «unde covârșesc cu mult numărul Maghiarilor», și din Banat, «unde covârșesc cu mult numărul Sârbilor», dar și despre Maramurășeni, oameni liberi, vorbind «limba cea mai frumoasă și mai apropiată de cea italiană» (7). Apoi, când aceste împrejurări ardelene aduseră răsboiul dintre Imperiali și Turci, Ardealul fu străbătut de două ori, la 1663 și 1664, — ca de prieteni însă — de ostașii noștri.

Cele din urmă năvăliri ale Domnilor de țară în Ardeal se făcură: pentru Țara-Românească în 1690, pentru Moldova în 1717.

(1) *Studii și documente*, IV, p. 127.

(2) P. 351.

(3) *Studii și documente*, IV, pp. CCLXIX și urm. Cf. ibid. pp. 243—4, no. LXXIX.

(4) Năvălirea pe la Oituz a pretendentului Constantin, fostul Domn muntean, în 1659, *ibid.*, p. CCCIII. — Pentru expediția Moldovenilor, v. Miron Costin, p. 358 și urm.

(5) Pp. 359—60.

(6) *Ibid.*

(7) Hasdeu, *Archiva istorică*, I, p. 165.

www.dacoromanica.ro

In cea dintâi expediție, Turcii aduceau pe Emeric Tököly, rege unguresc de partid, ca să-l așeze ca Domn în Ardeal. Brâncoveanu, care fusese silit a primì în țara sa trupe germane venite pe calea Orșovei, luă parte la această năvălire. El trece prin Bran, cu toată paza Imperialilor, la 13 August: peste o săptămână se câștigă biruința dela Zârnești, subt munte. La întoarcere Muntenii luară calea pe la Slon, Ceraș și Văleni (1). Moldovenii, cari se luptaseră și ei, subt Hatmanul Bogdan, veniră și se întoarseră prin Oituz.

La 1716, în alt războiu turco-german, Imperialii, pătrunzând prin mai multe pasuri în Moldova, se așezară prin mânăstirile dela munte, Cașinul, ș. a.; ei încercară chiar, subt căpitanul «Ferenț», să prindă în Iași pe Mihaiu Vodă Racoviță, dar fură distruși la Cetățuia, deasupra orașului. Acum Racoviță scoase pe năvălitori din mânăstiri, și peste muntele Suhardului el pătrunse în părțile Rodnei și Bistriței, întorcându-se fără nici o pagubă, pe la Câmpulung, unde stâlpul din Vamă amintește isprăvile sale (2). Tătarii, cari-l însoțiseră, prădară în Maramureș.

In războaele austro-turce din veacul al XVIII-lea de două ori încă pătrunseră catanele la noi, în 1737 și în 1788. In amândouă dățile însă, ca și în 1716, când Nicolae Mavrocordat fusese prins în București, cu concursul boierilor germanofili, nu e vorba de un războiu în Carpați; pe aici trec mici detașamente ca să se întărească în mânăstiri. Ca probă ne poate servì raportul unui comandant de ceată, datat din Sinaia, 22 Fevruarie 1788 (3). Ofițerul imperial trece prin «pasul îngust» dela Comarnic, unde-l întâmpină un Cantacuzino și doi Lupoianu, cari aveau rude în Ardeal, ca să-i spuie că mulțămesc lui Dumnezeu pentru venirea lui. Ei îl conduc până la Câmpina, plăieșii deschizând calea «liberatorilor». Urmează retragerea, asigurată de aceeaș prietenie.

Dar, dacă, în acest timp, Imperialii se putură așezà, și cu tunuri, la Tismana, la Cozia și în Câmpulung — ca și în războiul precedent (4) —, oamenii, strânși în pripă, ai îndrăznețului Domn muntean Nicolae Mavrogheni izbutiră a-i scoate fără greutate din aceste locuri, ca și din Câineni, Rucăr și Vălenii-de-Munte, ba chiar din

(1) *Istoria Ardealului* citată, cap. «Unirea», pp. 317—18. Cf. Cronica lui Radu Greceanu, București 1906, pp. 42—3.

(2) V. și Stefanelli, în aceste *Anale*, XXXVI, p. 1027 și urm.

(3) Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 310 și urm., no. XXXVIII.

(4) Efemeridele lui Daponte, ediția Legrand, *passim*.

Ocna Moldovei, unde se întăriseră. Turcii pătrunseră, pe la Turnu-Roșu și pe la Hațeg, în satele românești de acolo, chemându-le la unirea cu aceștialalți Români. Din parte-i, Mavrogheni se îndreptă către Brașoveni, deși nu către Românii de acolo (1). La Bran, el întâlni pe Românii regimentului întâiu de grăniceri, în 1789. Erà o harță, nu un răsboiu, dar aceste împrejurări arătau că și cu trupe de strânsură se poate face cevà în Carpați contra unei puternice oștiri moderne, cum erà aceea a lui Iosif al II-lea.

De alminterea în aceste ciocniri nu mai e vorba decât de interesele militare ale Turcilor. Impotrivirea unor țeri românești neatârnate, totdeauna subt arme, încetase încă dela jumătatea veacului al XVII-lea.

* * *

Ce a putut să dea această împotrivire și avântul cuceritor al sufletului românesc în ținuturi locuite din cele mai vechi timpuri de rassa noastră, se poate vedeà prin povestea celor douăzeci de năvăliri ungurești, totdeauna nenorocite când nu e la mijloc cauza creștinătății și alianța cu vreunul din partidele boierești dela noi, și a celor treizeci de năvăliri ale noastre, totdeauna încununate cu izbândă și cari, dacă nu s'ar fi adăugit împrejurări de politică generală, mai tari decât noi, ne-ar fi dat, de multă vreme, Ardealul.

(1) V. Iorga, *Ideia unității românești, passim.*

www.dacoromanica.ro

Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea. — Câteva note,— de *N. Iorga* . . . . . —,20
Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptăţiţi, de *D. A. Sturdza* . . . . . 2.—
Notă despre un studiu al d-lui Millet, de *I. Kalinderu* . . . . . —,20
Însemnătatea ţinuturilor de peste Prut pentru istoria Românilor şi pentru folclorul românesc, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Norma ponderală dela Perinthus, de *M. C. Sutzu* . . . . . —,20
Un manifest românesc tipărit cu litere latine al Impăratului Leopold I din anul 1701, de *I. Ursu* . . . . . —,30
Contribuţii privitoare la relaţiile Bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII, de *Dr. Silviu Dragomir* . . . . . 2.—
Memoriu despre documentele cartografice privitoare la răsboiul din 1787—1791, de *N. Docan* 1,20
Tom. XXXV.—Desbaterile Academiei în 1912—1913 . . . . . 5.—
» *XXXV.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 8.—
Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiţilor străini în Moldova, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Din ţinuturile pierdute. Boieri şi răzeşi în Bucovina şi Basarabia în cele dintâi decenii după anexare, de *N. Iorga* . . . . 1.—
Câteva ştiri nouă privitoare la Istoria Românilor, de *N. Iorga* . —,30
Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galaction, de *N. Iorga.* —,20
Versuri nouă ale lui Ienăchiţă Văcărescu, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Barbu Ştirbei ca educator, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Însemnătatea lucrărilor Comisiunii europene dela gurile Dunărei, 1856 la 1912, de *Dimitrie A. Sturdza.* I, II, III. 1856 la 1912 . . 1,80
Patrahirul lui Alexandru cel Bun: Cel dintâiu chip de Domn român, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Ucraina moldovenească, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Monete inedite din oraşele noastre pontice, de *M. C. Sutzu* . . . —,50
Condiţiunile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile româneşti în veacurile XIV—XV, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Două tradiţii istorice în Balcani: a Italiei şi a Românilor, de *N. Iorga.* . . . . . —,20
Bătăliile dela Gwozdziec şi Obertyn (1531), de *I. Ursu* . . . . . —,50
Descoperiri nouă în Scythia minor, de *V. Pârvan* . . . . . 2.—
Ideile de legi şi de prevedere, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,20
Principele ardelean Acaţiu Barcsai şi Mitropolitul Sava Brancovici, de *Dr. Ioan Lupaş* . . . . . —,30
» *XXXVI.*—Desbaterile Academiei în 1913—1914 . . . . . 5.—
» *XXXVI.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 20.—
Armenii şi Românii: O paralelă istorică, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Ştiri nouă din Dacia Malvensis, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru Pera (1-iu Iunie 1453), de *N. Iorga* . . . . . —,50
Castrul dela Poiana şi drumul roman prin Moldova de jos, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Ostaşi dela Prut cu un nou act dela Alexandru cel Bun. — Răzeşi romaşcani, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Ceva despre Episcopul maramurăşan Iosif Stoica.—Câtevà fragmente de vechi Cazanii româneşti, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Istoria Evreilor în ţerile noastre, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Vasile Lupu ca următor al Impăraţilor de răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole şi a Bisericii ortodoxe, de *N. Iorga.* —,40
Clopotul dăruit de Caragheorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Cetatea Ulmetum, II 1. Descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături din anii 1912 şi 1913, de *Vasile Pârvan* . . . . . 3.—
Cetatea Ulmetum, II 2. Descoperirile campaniei a doua şi a treia de săpături din anii 1912 şi 1913, de *Vasile Pârvan* . . . . . 2.—
Dela Cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica-cisternă. Studiu arheologic, de *G. Murnu* . . . . . 1.—
Două inscripţii nouă găsite la Mânăstirea Bistriţa (Neamţ), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Muntele Athos în legătură cu ţerile noastre, de *N. Iorga* . . . . 1.—
Din influenţele politicei europene asupra Istoriei noastre (Moise Vodă, 1529 Martie—1530 August), de *I. Ursu* . . . . . —,20
Steagul lui Mihnea Vodă Radul în muzeul istoric din Belgrad, de *N. Iorga* . . . . . —,50

www.dacoromanica.ro

Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea, de *N. Docan* . . . . . 2.—
Contribuții documentare la Istoria Olteniei în veacul al XIX-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Nifon II, Patriarhul Constantinopolului, de *Diaconul Dr. Nic. M. Popescu* . . . . . —,80
Renegați în trecutul țerilor noastre și al neamului românesc, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Ședința Academiei Române dela 1 Maiu 1914, de *D. A. Sturdza.* —,60
Fundațiuni religioase ale Domnilor Români în Orient, de *N. Iorga.* —,20
Fundațiunile Domnilor Români în Epir, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Un act românesc privitor la începătorul culturii bulgare Dr. Veron, de *N. Iorga* . . . . . —,20
O hartă a Țerii-Românești din c. 1780 și un geograf dobrogean, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Nouă documente basarabene, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Situațiunea internațională a Principatului Țerii-Românești în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), de *Ioan Radonić.* —,30
Corespondența Domnilor și Boierilor români cu Metternich și cu Gentz între anii 1812—1828, de *Ioan C. Filitti* . . . . . —,50
Stâlpul lui Mihaiu Racoviță Vv. în Bucovina, de *Teodor V. Ștefanelli* . . . . . —,50
Veneția în Marea Neagră, I: Dobrotici, de *N. Iorga* . . . . . —,40
Veneția în Marea Neagră, II: Legături cu Turcii și cu creștinii din Balcani dela lupta dela Cosovo până la cea dela Nicopole (1389—96), de *N. Iorga* . . . . . —,50
Tom. XXXVII. — Desbaterile Academiei în 1914—1915 . . . . . 5.—
» *XXXVII.* — *Memoriile Secțiunii Istorice.* . . . . . 15.—
Veneția în Marea Neagră. III: Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al desvoltării lor, de *N. Iorga* . . . . . —,80
Pilda bunilor Domni din trecut față de școala românească, de *N. Iorga* 1,50
Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu, de *N. Iorga* 1,50
Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Opera de istoric a Regelui Carol, de *N. Iorga.* . . . . . —,20
Neamul Agarici. — Răzeși fălciieni și vasluени, de *N. Iorga* . . . —,20
Imperialismul austriac și cel rus în desvoltare paralelă, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Din legăturile noastre cu Sârbii, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Privilegiile șangăilor dela Târgu-Ocna, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Cetatea Ulmetum. III. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914, de *Vasile Pârvan* . . . . . 2.—
Câteva știri despre comerțul nostru în veacurile al XVII-lea și XVIII-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Dreptul la vieață al statelor mici, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Un dascăl uitat: Grigore Pleșoianu, de *N. Bănescu* . . . . . 1.—
Dardanelele. (Amintiri istorice), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Zidul cetății Tomi, de *Vasile Pârvan* . . . . . 1.—
Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor, de *N. Iorga.* —,30
Vechimea rumâniei în Țara-Românească și legătura lui Mihai Viteazul, de *C. Giurescu.* . . . . . —,70
Faze sufletești și cărți reprezentative la Români cu specială privire la legăturile «Alexandriei» cu Mihaiu Viteazul, de *N. Iorga.* 2.—
Contribuțiuni la Istoria Românilor ardeleni, 1780—1792, cu 84 acte și documente inedite, culese din arhivele din Viena, Budapesta, Sibiiu și Brașov, de *Dr. Ioan Lupaș.* . . . . . 2.—
Emigrările de peste munți, de *I. Nistor* . . . . . —,50
Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr, de *Dr. Ioan Lupaș* . . . . . —,60
» *XXXVIII.* — Desbaterile Academiei în 1915—1916 . . . . *(Sub presă).*
» *XXXVIII.* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . . . *(Sub presă).*
Câteva știri nouă relative la legăturile noastre cu biserica constantinopolitană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Impozitele în funcțiune economică și politică socială, de *G. N. Leon.* —,20
In legătură cu Biblia dela 1688 și Biblia dela 1667 a lui Nicolae Milescu, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute, de *Const. Moisil.* . . . . . —,50

www.dacoromanica.ro

Imp. Ad. Lesmuri & Comp. Bucuresci-sor. I. St. Rasidescu